

УДК 35

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-7\(7\)-156-165](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-7(7)-156-165)

Ахмедова Олена Олегівна доктор наук з державного управління, доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанного бізнесу, Київський національний університет технологій та дизайну, вул. Мала Шияновська, 2, Київ, 0101, <https://orcid.org/0000-0003-1573-7710>

ГЕНДЕРНІ ІМПЕРАТИВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Анотація. У статті проаналізовано дослідження сучасного стану державної гендерної політики в умовах війни та представлено пропозиції щодо її удосконалення в умовах повоєнної відбудови України.

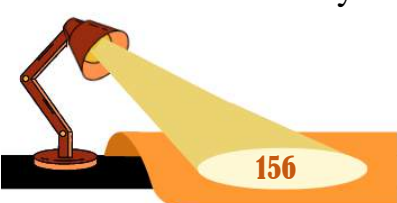
Встановлено, що повномасштабне вторгнення Росії в Україну спричинило масовий вплив на гендерний баланс у вигляді підриву соціально-економічної діяльності, шкоди інфраструктурі, навколишньому середовищу та засобам існування українського народу та встановлено, що державна гендерна політика України розвивається в умовах війни.

Доведено, що Україна має суттєвий потенціал та можливості для перебудови національного механізму рівноправ'я та ліквідації усіх форми нерівності шляхом інклюзивного, орієнтованого на людей, заснованого на правах людини та гендерного відновлення. Особлива увага у перспективі повоєнної відбудови відведена інклюзивній моделі розвитку країни, що передбачає реконструкцію територій і секторів економіки громад у векторі скорочення соціальної нерівності не лише через перерозподіл доходу, а й завдяки активізації участі в економіко-суспільному житті різних маргіналізованих соціальних груп населення.

Визначено, що ключові імперативи, пов'язані з програмою відновлення та реконструкції України, мають охоплювати підхід, орієнтований на все суспільство, через гендерно чутливе законодавство на глобальному, регіональному, національному та місцевому рівнях, зосереджене на усіх соціально-економічних сферах.

Ключові слова: гендерна рівність, державна політика, гендерні імперативи, інклюзивний розвиток, законодавча база, реформування.

Akhmedova Olena Olehivna Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Kyiv National University of Technology and Design, St. Mala Shiyanska, 2, Kyiv, 01011, <https://orcid.org/0000-0003-1573-7710>

GENDER IMPERATIVES OF STATE POLICY OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

Abstract. The article analyzes the study of the current state of state gender policy in the conditions of war and presents proposals for its improvement in the conditions of the post-war reconstruction of Ukraine.

It was established that the full-scale invasion of Russia into Ukraine caused a massive impact on the gender balance in the form of undermining socio-economic activity, damage to infrastructure, the environment and the means of livelihood of the Ukrainian people, and it was established that the state gender policy of Ukraine is developing in conditions of war.

It has been proven that Ukraine has significant potential and opportunities to rebuild the national mechanism of equality and eliminate all forms of inequality through inclusive, people-oriented, human rights-based and gender-based recovery. In the perspective of post-war reconstruction, special attention is paid to the inclusive model of the country's development, which provides for the reconstruction of territories and sectors of the community economy in the vector of reducing social inequality not only through redistribution of income, but also due to the activation of participation in the economic and social life of various marginalized social groups.

It has been identified that key imperatives related to Ukraine's recovery and reconstruction program should include a whole-of-society approach through gender-sensitive legislation at the global, regional, national and local levels, focusing on all socio-economic spheres.

Keywords: gender equality, state policy, gender imperatives, inclusive development, legislative framework, reforms.

Постановка проблеми. Процес соціально-економічного розвитку України супроводжується посиленням диференціації суспільства, одним із проявів якого є гендерна нерівність. Дане явище нині притаманно всім суспільствам, незалежно від політичного устрою та рівня соціально-економічного розвитку, і проявляється в нерівних можливостях жінок і чоловіків щодо доступу до влади, сфери освіти та зайнятості. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну посилює непропорційність даного впливу на жінок і дівчат, актуалізуючи потребу в цілеспрямованих і всеохоплюючих зусиллях із планування заходів відновлення та реформування державної гендерної політики. Незважаючи на свою вирішальну роль у гуманітарній діяльності, обороні та оперативному відновленні, жінки в умовах війни продовжують стикатися з бар'єрами на шляху офіційного прийняття рішень і рівності в економічному житті. Це поле досліджень об'єднує аналіз гендерних ролей, рівноправ'я, гендерної диверсифікації та інші аспекти, що визначають взаємовідносини між чоловіками та жінками.

Зусилля з розбудови державної політики гендерної рівності орієнтовані на створення інклюзивних, справедливих та рівних умов для всіх гендерних груп. Це включає в себе підтримку рівних прав та можливостей у всіх сферах життя, від політики до освіти, економіки, здоров'я, культури, сім'ї. Зміна гендерних практик вимагає колективних зусиль та зацікавленості всіх суспільних груп у визнанні вирішальної ролі гендерної рівності як у післявоєнному відновленні України, так і в її міжнародних зобов'язаннях, спрямованих на підтримку впровадження національних стратегій гендерної рівності України. Питання забезпечення гендерної рівності та протидії гендерній дискримінації в умовах російської повномасштабної збройної агресії потребують постійного здійснення наукових розвідок.

Аналіз останніх досліджень. Проблемі сучасного стану розвитку державної гендерної політики та векторів її правового регулювання присвятили свої наукові доробки вчені Дацюк Т. К., Гігін О. В., Тимошенко Л. В., Ковальов Д. В., Назаренко М.О., Юник І. Г.. Завдання із розробки пропозицій вдосконалення національної політики гендерної рівності у своїх дослідженнях розв'язують Чоботько М.А., Чоботько І.І., Намазова Ю.І., Шопіна І. М. та ін.

Метою публікації є дослідження сучасного стану державної гендерної політики в умовах війни та розробка пропозицій щодо її удосконалення в умовах повоєнної відбудови України.

Виклад результатів досліджень. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну спричинило масовий підрив соціально-економічної діяльності, завдало шкоди інфраструктурі, навколишньому середовищу та засобам існування українського народу. Це посилює гендерні виклики, зокрема у вигляді ескалації нерівності та дискримінації, зростання вразливості та збільшення випадків насильства щодо жінок і дівчат. Станом на серпень 2023 року з початку вторгнення з України за кордон вимушено виїхало близько 6,2 мільйона біженців із яких жінки становили 61%, а з 17,5 мільйонів людей, які потребують допомоги, 56% складають жінки та дівчата.

Варто відзначити, що державна гендерна політика України фактично розвивається в умовах війни ще із 2014 року та до 2021 року влада зуміла подолати глибоку фінансово-економічну кризу, спричинену окупацією Криму та постійними збройними сутичками у східних регіонах. Уряд України впровадив політику відновлення та розвитку, зосереджену на державних реформах, Європейському Союзі та євроатлантичній інтеграції, а також на досягненні Цілей сталого розвитку, включно з просуванням гендерної рівності, доступу жінок до прав та розширення можливостей. У 2022-2023 роках масштаби руйнування та проекту відновлення стали набагато більшими, з потенціалом вплинути на більшу частину населення та на набагато глибшому рівні [8].

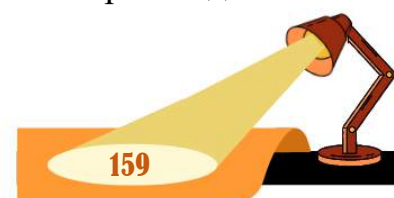
Уряд України невпинно працює в напрямі європейської та євроатлантичної інтеграції. У нашій діяльності особлива увага приділяється інтеграції гендерної рівності у секторі безпеки та оборони. Уряд визнає, що цілей реформи не можна досягти без урахування гендерної рівності, яка пов'язана з основоположними цінностями демократії, особистою свободою, правами людини та верховенством права. Збільшення кількості жінок, які вступають на службу до органів внутрішніх справ та збройних сил, та жінок офіцерів, що займають керівні посади показує, що країна готова до змін у секторі гендерної політики у сфері оборони та національної безпеки [11].

Незважаючи на те, що збройний конфлікт в Україні триває, громади наполегливо працюють у напрямку відновленням та реконструкції. При цьому Україна має суттєвий потенціал та можливості для перебудови національного механізму рівноправ'я та ліквідації усіх форми нерівності шляхом інклюзивного, орієнтованого на людей, заснованого на правах людини та гендерного відновлення, відповідно до Міжнародних та національних зобов'язань уряду України. Зазначені вектори відновлення та реконструкції можуть опиратися на існуючі інституційні системи гендерно чутливого врядування в Україні. Використання існуючого законодавства, стратегій і процедур, а також нових та інноваційних інституцій, може бути максимально збільшено для підтримки гендерно чутливого інклюзивного повоєнного відновлення, розширивши участь жінок, переміщених осіб, ветеранів війни та інших груп.

Приклад України засвідчив необхідність перебудови архітектури національної державної політики гендерної рівності, що є тривалим і складним процесом. Подолання проблеми недостатньої згуртованості місцевих громад у сфері захисту гендерних прав їх мешканців та мешканок під час активних бойових дій, на думку І. М. Шопіна є невіддільним процесом від зміцнення системи територіальної оборони України [12], а також елементом повоєнної реконструкції.

Як засвідчують дослідження Д. В. Ковальова [3], розширення можливостей жінок сприяє економічному зростанню і соціальному розвитку країни, формуванню більш стійких та інклюзивних громад. Як показують оцінки Європейського інституту з питань гендерної рівності, просування рівності жінок і чоловіків може призвести до створення 10 млн. робочих місць до 2050 р. та зростання рівня зайнятості населення майже до 80%. Відповідно, в цьому регіону майже на 10% може зрости ВВП в розрахунку на душу населення. Очікується, що прогрес у сфері гендерної рівності матиме позитивний вплив і на демографічні проблеми, які сьогодні спіткали Україну.

Заслужують уваги у напрямку інклюзивного розвитку дослідження Ю.І. Намазової, яка пропонує інклюзивний місцевий розвиток пов'язувати із такими концепціями, як інклюзивне зростання, інклюзивна економіка, добробут, соціальна справедливість і права людини. Дослідниця також розглядає

локальні виміри даних імператив, як: соціальне включення (покращує життя найбільш маргіналізованих людей, груп і держави), екологічне включення (враховує те, що найбільш маргіналізовані люди дуже залежать і вразливі до змін в їхньому середовищі й екосистемі послуг), кореляційне включення (вимагає вирішення структурних причин, як політика влади, бідність і екстерналізація навколишнього середовища), справедливий розподіл вигод розвитку та рівних можливостей, економічні можливості для місцевих жителів (продуктивна зайнятість), адаптивна спроможність (пом'якшення потрясінь існування) [5]. Таким чином можемо констатувати, що у світлі повоєнної відбудови України зростає інтерес до інклюзивної моделі розвитку, яка передбачає відбудову територій і секторів економіки громад у векторі скорочення соціальної нерівності не лише через перерозподіл доходу, а й завдяки активізації участі в економіко-суспільному житті різних маргіналізованих соціальних груп населення [5].

Серед ключових гендерних імператив державної політики у напрямку повоєнної відбудови назриває необхідність створення спеціальних програм щодо повернення українців за кордону, створення робочих місць та допомога при поверненні, що є найбільш актуальними питаннями сьогодення. Необхідна розробка та впровадження цілеспрямованої гендерної політики держави, тобто заходів, спрямованих на утвердження партнерства статей у визначенні та втіленні стратегічних цілей, завдань та методів їх досягнення в діяльності урядових структур. А також потребує поширення знань, щодо гендерних відносин у громадянському суспільстві, що дозволить мінімізувати вплив гендерних стереотипів, які можуть перешкоджати як жінкам, так і чоловікам у досягненні лідерських позицій в умовах повоєнної відбудови. Зокрема набуває актуальності потреба визнати і усунути гендерні стереотипи, які можуть обмежувати можливості жінок у лідерських ролях, а також перешкоджати чоловікам у прийнятті нетрадиційних для них ролей. Це включає створення політики рівних можливостей та усунення будь-яких форм дискримінації на підставі гендеру. Тобто мова йде про гендерний мейнстрімінг – комплексне цілеспрямоване впровадження гендерних підходів, що враховує різні інтереси жінок і чоловіків та надає їм рівні можливості. Його метою є подолання нерівності між чоловіками і жінками у різних сферах життєдіяльності суспільства [4].

Враховуючи те, що Україна захищає свою цілісність і незалежність з 2014 р. і дотепер, важливо наголосити на рівності прав жінок і чоловіків у військовій сфері. У 2018 р. ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законів України стосовно забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у ЗСУ та інших військових формуваннях», який затвердив положення про те, що «жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками» [2]. Окрім

цього, на законодавчому рівні додано ще низку змін для забезпечення гендерної рівності жінок і чоловіків. У 2019 р. жінки одержують можливість навчатися у військових закладах освіти включно з проходженням посиленої військово-фізичної підготовки. Цим українська держава переймає міжнародний досвід і доводить свою готовність до прийняття людей незалежно від їх етнічної приналежності, статі, соціально-економічного статусу чи гендера. Важливим документом для подальшого розвитку питань гендерної рівності чоловіків та жінок в умовах повоєнної відбудови є Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 р. [10]. У ній детально розроблено базові принципи, подальші кроки, цілі та завдання для забезпечення рівноправності та перспектив для чоловіків та жінок у сфері освіти [1].

Зазначимо, що уже через кілька місяців після початку широкомасштабної агресії Росії проти України в лютому 2022 року Уряд України та його міжнародні партнери почали планувати відновлення країни. З літа 2022 року плани відновлення України продовжували розвиватися та розширюватися. У Лугано в липні 2022 року Рада національного відновлення представила Національний план відновлення [6], у якому викладено початкове бачення відновлення України до 2032 року. Він визначив 15 пріоритетних національних програм у різних сферах політики. «Декларація Лугано» містить керівний принцип щодо «гендерної рівності», який зазначає, що «процес відновлення має бути інклюзивним і забезпечувати гендерну рівність і повагу до прав людини, включаючи економічні, соціальні та культурні права. Друга конференція з відновлення України в Лондоні в червні 2023 року звернула увагу на силу та значну роль приватного сектору в підтримці України в «Відновленні кращого», працюючи разом із широкою коаліцією урядів, міжнародних організацій та громадянським суспільством. На Лондонській конференції ООН в Україні виступала за підхід до відновлення на основі принципів інклюзії у громадах. При цьому міжнародне співтовариство розвитку та донори разом з Урядом України виділяють значні ресурси у пріоритетних сферах, зосереджуючись на відбудові фізичної інфраструктури, у напрямку її гендерної нейтральності [9].

Наратив і дії, пов'язані з програмою відновлення та реконструкції України, можуть охоплювати підхід, орієнтований на все суспільство, який підтримує зобов'язання, взяті через гендерно чутливе законодавство на глобальному, регіональному, національному та місцевому рівнях, зосереджене на усіх соціально-економічних сферах, включаючи соціальний захист, участь у робочій силі, економіку догляду, політичну участь, представництво у прийнятті рішень, розбудову миру, доступ до якісних послуг, включаючи юридичну допомогу, психологічну, сексуальне та репродуктивне здоров'я тощо, це може закласти основу для рівності та сталого миру та розвитку. Таким чином, щоб гарантувати, що посткризова реконструкція України буде

гендерно чутливою, Уряд України у партнерстві з учасниками розвитку, міжнародними фінансовими установами, приватним сектором, дослідницькими установами, громадянським суспільством та іншими має враховувати наступні імперативи:

- виконувати міжнародні зобов'язання щодо просування гендерної рівності, забезпечивши втілення в дію існуючих або нових стратегій, та планів;
- збирати та аналізувати якісні дані про цільові групи з розподілом за статтю та іншими ознаками на етапах розробки та реалізації ініціатив з відновлення та реконструкції;
- проводити оцінку гендерного впливу проектів нормативних актів, що розробляються та приймаються, щоб визначити, як вони вирішують питання гендерної нерівності, щоб інформувати ініціативи щодо відновлення та реконструкції до їх прийняття та впровадження;
- формування гендерних профілів територіальних громад на основі даних, дезаггегованих за статтю, щоб інформувати про розробку та реалізацію проектів сталої реконструкції таким чином, щоб усунути наявні гендерні розриви та нерівність, посилені війною;
- інтегрування гендерно-чутливих кількісних та якісних показників ефективності в системи моніторингу та оцінки ініціатив з відновлення та реконструкції, щоб допомогти визначити ефективність, короткострокові та довгострокові наслідки реалізації програм і проектів для різних груп жінок і чоловіків, дозволяючи вживати коригувальні заходи для прийматися на відповідних етапах впровадження;
- гарантування рівного представництва чоловіків і жінок, включно з уразливими групами, і забезпечити їх значущу участь у процесах прийняття рішень, пов'язаних з ініціативами відновлення та реконструкції, на всіх рівнях влади та в приватному секторі;
- забезпечити інклюзивну участь жінок і прийняття рішень у всіх зусиллях з розбудови миру та підтримки, які мають вирішальне значення в процесі відновлення України, включаючи реінтеграцію ветеранів у цивільне життя з урахуванням гендерної проблематики, реформу сектору безпеки, гендерно-трансформуюче правосуддя перехідного періоду, включаючи відшкодування жертвам сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом;
- включити відновлення та реконструкцію з урахуванням гендерної проблематики в урядові стратегії та процеси інтеграції в ЄС, що забезпечить швидке досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок і дівчат у післявоєнній Україні;
- інтегрувати всі соціально-економічні та політичні аспекти, передбачені для післявоєнної України, як невід'ємну частину програми відновлення та відбудови;

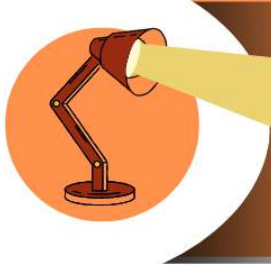
– розробити довгострокові проекти з розвитку соціальної інфраструктури, спрямовані на створення сприятливих умов для поєднання роботи та сімейних обов'язків, надання підтримки працюючим жінкам з дітьми та іншим групам працівників, які мають сімейні обов'язки;

– спонукати учасників приватного сектору дотримуватись існуючих кодексів поведінки щодо просування гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок на робочому місці, ринку та в суспільстві.

– підтримувати участь організацій громадянського суспільства, очолюваних жінками, які захищають права жінок, у процесі відновлення шляхом довгострокового, гнучкого фінансування, у тому числі для підтримки розвитку потенціалу організацій та інституційного розвитку.

Варто відзначити, що після ескалації російського вторгнення у 2022 році спостерігалось зменшення міжнародного фінансування гендерної рівності. У 2022 році міжнародна підтримка для України зросла з 1,3 мільярда доларів США у 2021 році до 18,9 мільярда доларів. У той же час 90% цього фінансування не включали жодних цілей гендерної рівності. Лише 44 мільйони доларів було виділено на зусилля з просування гендерної рівності як основної мети. Незважаючи на це, Україна досягла значних успіхів у включенні гендерної рівності у свої плани відновлення та реконструкції, які були прискорені після Конференції відновлення України у Лугано 2022 року. У 2024 році відбувся важливий крок у напрямку інклюзивного вектору повоєнної відбудови – запуск і презентація «Платформи забезпечення гендерного мейнстримінгу та інклюзії у відновленні». Платформа функціонує як дорадчий орган при Комісії з питань координації взаємодії органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Основною метою її діяльності є забезпечення скоординованої співпраці міністерств, інших ЦОВВ, громадянського суспільства, представників бізнесу та міжнародних організацій та включення принципу гендерної рівності й інклюзії в процес відновлення України [8]. Серед основних завдань згаданої платформи є координація та адвокація принципу гендерної рівності та інклюзії у відновленні, а також комунікація з міжнародними партнерами щодо підготовки пропозицій щодо забезпечення гендерної рівності та інклюзії у відновленні а також взаємодії із міжнародними організаціями, фондами та структурами у сфері гендерно відповідального відновлення, зокрема для виконання завдань рамкових угод та меморандумів про співпрацю з цих питань.

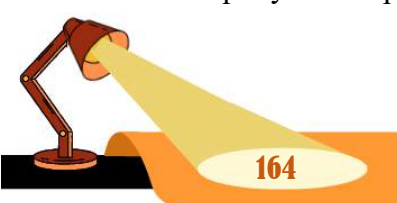
Висновки. Отже, основні імперативи гендерної політики у повоєнному відновленні України мають передбачати застосування гендерного підходу в усіх видах державної політики, програм, планів та рішень, а також поширення знань щодо гендерних відносин у громадянському суспільстві. Реалізація процесу відновлення України має відповідати політичній волі інклюзивності та забезпечувати трансформаційний гендерно-чутливий підхід, який не лише

стосується відновлення фізичної інфраструктури, але й поширюється на всі соціально-економічні сфери, включаючи соціальний захист, участь у робочій силі, економіку догляду, представництво освіти в політичному житті. прийняття рішень, розбудова миру, безпека та оборона, а також доступ до якісних послуг, таких як правова допомога, психологічне, сексуальне та репродуктивне здоров'я та ін. План відновлення та ключові гендерно орієнтовані імперативи мають бути інтегровані на всіх рівнях влади (національному, регіональному та громадському), із послідовним впровадженням та контролем із використанням існуючих інструментів гендерно-чутливого планування та бюджетування, а також підходів участі, що базуються на якісних даних, включаючи дані з розбивкою за статтю та віком, що відображають потреби громади та базуються на знаннях та досвіді жінок та організацій, очолюваних жінками.

Література:

1. Дацюк Т. К., Гігін О. В., Тимошенко Л. В. Правове регулювання гендерної рівності в умовах воєнного стану. Економіка. Фінанси. Право. 2023. № 7. С. 78-81.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» № 2523- VIII від 06.09.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>
3. Ковальов Д. В. Гендерний аспект - вагомий важель відновлення поствоєнного ринку праці України. Ефективна економіка. 2023. № 7.
4. Назаренко М.О., Юник І. Г. Гендерні аспекти лідерства в публічному управлінні в умовах децентралізації. «Актуальні питання у сучасній науці. 2024. № 4 (22) 2024. С. 450 – 460.
5. Намазова Ю.І. Державна політика гендерної рівності у складі інклюзивної моделі розвитку територіальних громад. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Чис. 28. 2023. с. 360-366
6. Національний план відновлення України. <https://recovery.gov.ua/>
7. Офіційний веб-сайт United States government (USAID). URL: <https://www.usaid.gov/>
8. Офіційний веб-сайт Урядового порталу. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>
9. Підсумковий документ Міжнародної конференції з питань відновлення України (URC 2022) «Декларація Лугано» Лугано, 4–5 липня 2022 р. URL:
10. Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року № 1163-р від 20.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-p#Text>
11. Чоботько М.А., Чоботько І.І. Підвищення гендерної свідомості суспільства – шлях до рівності в сфері оборони та безпеки. Вісник Національного університету оборони України. 2024. Вип. 3. С. 148-162.
12. Шопіна І. М. Проблеми забезпечення гендерної рівності та протидії гендерному насильству в умовах правового режиму воєнного стану. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : Юридичні науки. 2023. № 7. С. 26-31

References:

1. Dacjuk, T. K., Gigin, O. V., Timoshenko, L. V. (2023). Pravove reguljuvannja gendernoï rivnosti v umovah voennogo stanu [Legal regulation of gender equality under martial law]. *Ekonomika. Finans. Pravo - Economy. Finances. Right*, 7, 78-81 [in Ukrainian].
2. Zakon Ukraïni «Pro vnesennja zmin do dejakih zakoniv Ukraïni shhodo zabezpechennja rivnih prav i mozhlivostej zhinok i cholovikiv pid chas prohodzhennja vijs'kovoï sluzhbi u Zbrojnih Silah Ukraïni ta inshih vijs'kovih formuvannjah» [The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men During Military Service in the Armed Forces of Ukraine and Other Military Formations"]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text> [in Ukrainian].
3. Koval'ov, D. V. (2023). Gendernij aspekt - vagonij vazhel' vidnovlennja postvoennogo rinku praci Ukraïni [Gender aspect - a significant lever for the restoration of the post-war labor market of Ukraine]. *Efektivna ekonomika - Efficient economy*, 7. [in Ukrainian].
4. Nazarenko, M.O., Junik, I. G. (2024). Genderni aspekti liderstva v publicnomu upravlinni v umovah decentralizacii [Gender aspects of leadership in public administration in conditions of decentralization]. *Aktual'ni pitannja u suchasnij nauci - Actual issues in modern science*, 4 (22) 2024, 450 – 460 [in Ukrainian].
5. Namazova, Ju.I. (2023). Derzhavna politika rendernoï rivnosti u skladi inkluzivnoï modeli rozvitku teritorial'nih gromad [The state policy of gender equality as part of the inclusive model of development of territorial communities]. *Litopis Volini. Vseukraïns'kij naukovij chasopis - Chronicle of Volyn. All-Ukrainian scientific journal*, 28, 360-366 [in Ukrainian].
6. Nacional'nij plan vidnovlennja Ukraïni [National recovery plan of Ukraine]. *recovery.gov.ua* Retrieved from <https://recovery.gov.ua/> [in Ukrainian].
7. Oficijnij veb-sajt United States government (USAID) [Official website of the United States government (USAID)]. *www.usaid.gov* Retrieved from <https://www.usaid.gov/> [in Ukrainian].
8. Oficijnij veb-sajt Urjadovogo portalu. Ėdinij veb-portal organiv vikonavchoï vladi Ukraïni [Official website of the Government Portal. The only web portal of executive authorities of Ukraine]. *www.kmu.gov.ua* Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Pidsumkovij dokument Mizhnarodnoï konferencii z pitan' vidnovlennja Ukraïni (URC 2022) «Deklaracija Lugano» Lugano, 4–5 lipnja 2022 r. [Final document of the International Conference on Reconstruction of Ukraine (URC 2022) "Declaration of Lugano" Lugano]. [in Ukrainian].
10. Strategija vprovadzennja gendernoï rivnosti u sferi osviti do 2030 roku [Strategy for the implementation of gender equality in the field of education until 2030]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-r#Text> [in Ukrainian].
11. Chobot'ko, M.A., Chobot'ko, I.I. (2024). Pidvishhennja gendernoï svidomosti suspil'stva – shljah do rivnosti v sferi oboroni ta bezpeki [Raising the gender awareness of society is the way to equality in the field of defense and security]. *Visnik Nacional'nogo universitetu oboroni Ukraïni - Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 3, 148-162 [in Ukrainian].
12. Shopina, I. M. (2023). Problemi zabezpechennja gendernoï rivnosti ta protidii gendernomu nasil'stvu v umovah pravovogo rezhimu voennogo stanu [Problems of ensuring gender equality and countering gender violence in the conditions of the legal regime of martial law]. *Mizhnarodnij naukovij zhurnal «Internauka». Serija : Juridichni nauki - International scientific journal "Internauka". Series: Legal sciences*, 7, 26-31 [in Ukrainian].